

идентичности. Представлены воспитательные мероприятия, темы кураторов и темы, которые обсуждались в педагогических гостиных; расписаны полевые лагеря-экспедиции.

Ключевые слова: перцептивный этап, национально-культурная идентичность, национально-культурные ценности, учебно-воспитательная деятельность, воспитательные часы.

Summary: Forming of national and cultural identity of students proceeds in the process of organizing identifiсal-directed educational activity by a teacher that foresights proficient by the students with national-cultural values. Thus, the forming of national and cultural identity of students accommodates several stages: content, perceptual and value-semantic. Teachers' and students' activity in the perceptual stage during the forming of national and cultural identity is described in the article. Educational scripts, curators's topics for discussions which were discussed during the pedagogical process, field camp-expeditions are presented.

Keywords: perceptual stage, the national-cultural identity, national and cultural values, educational activity, educational classes.

Стаття надійшла до редакції 02.11.2015

Н. Б. Антоненц

ЗАГАЛЬНООСВІТНЯ ШКОЛА-ІНТЕРНАТ ЯК СКЛАДОВА СИСТЕМИ НАРОДНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ (друга половина 1950 х рр.)

Анотація. У статті висвітлено обставини виникнення в системі народної освіти України другої половини 1950-х рр. загальноосвітніх шкіл-інтернатів. На основі аналізу законодавчо-нормативних документів розглянуто наміри лідерів КППС створити нову систему народної освіти, в якій провідна роль відводилась школам-інтернатам – новому типу закритого навчально-виховного закладу, де діти від народження до 17-18-річного віку мали цілеспрямовано виховуватись як активні будівники комуністичного суспільства. З'ясовано, що поставлене у липні 1956 р. перед Українською РСР завдання протягом неповних двох місяців створити 50 перших шкіл-інтернатів було виконане, проте, як і вся країна, республіка виявилася не готовою за короткий строк вирішити всі проблеми, які виникли у зв'язку з цією ініціативою партії в галузі освіти.

Ключові слова: історія розвитку системи народної освіти в Україні, загальноосвітня школа-інтернат, законодавчо-нормативна база функціонування школи-інтернату, навчально-виховний процес у школі-інтернаті.

Постановка проблеми. У наступному 2016 р. виповнюється 60 років з часу виникнення в системі закладів загальної середньої освіти України загальноосвітніх шкіл-інтернатів. Означений період був

заповнений певною динамікою у розвитку навчально-виховних закладів цього типу, яка характеризується і підйомом, і спадом, що значною мірою зумовлювалися змінами політичної ситуації в країні. У тло історико-педагогічного знання інформацію про відкриття шкіл-інтернатів було вписано вже у перший рік їх функціонування. Маємо на увазі працю М. Грищенка «Сорок років розвитку радянської школи в Українській РСР» (1957), де (відповідно до тогочасних офіційних документів) підкреслюється, що саме в цих навчально-виховних закладах створюються найсприятливіші умови для освіти, виховання, розвитку учнів, а також підготовки їх до практичної діяльності в різних галузях народного господарства [5, с. 121]. Проте вже у «Нарисах з історії школи в Українській РСР (1917–1965)» М. Гриценка, які вийшли в 1966 р., загальноосвітні школи-інтернати згадуються без подібних категорично-позитивних характеристик і лише в контексті загальних статистичних даних [4, с. 191, 224–225]. Подальшу державну політику стосовно цих навчальних закладів можна також проілюструвати статистичними показниками – протягом 1965–1991 рр. їх кількість в Україні скоротилася з 544 до 309. Коментуючи наведені цифри, автор дисертаційного дослідження «Соціально-педагогічні основи становлення та розвитку загальноосвітніх шкіл-інтернатів в Україні (1956–1966 рр.)» (1999) В. Покась зазначає, що «причиною такого стану стала, насамперед, втрата інтересу до них з боку органів державного управління. Внаслідок цього послабилосся науково-методичне, кадрове, фінансове, матеріально-технічне забезпечення, суспільна підтримка шкіл-інтернатів» [9, с. 13].

Бажаючи з сучасних позицій осмислити роль загальноосвітніх шкіл-інтернатів в історії освіти України, метою цієї статті визначаємо висвітлення обставин створення навчально-виховних закладів цього типу у другій половині 1950-х рр.

Історія загальноосвітніх шкіл-інтернатів як окремої складової системи народної освіти СРСР починається з виступу першого секретаря Центрального Комітету КППС М. Хрущова у день відкриття XX з'їзду Комуністичної партії Радянського Союзу 14 лютого 1956 р. Зачитуючи звітну доповідь ЦК КППС, лідер партії не лише підбив підсумки п'ятої п'ятирічки, а й визначив основні завдання країни на наступний п'ятирічний термін, протягом якого країна мала зробити «новий великий крок вперед по шляху створення могутньої матеріально-виробничої бази комуністичного суспільства» [17, с. 90]. Значну увагу доповідач приділив освіті, зокрема необхідності створення нової системи виховання. Цю частину виступу М. Хрущова можна викласти ланцюжком таких тез:

- Серед важливих духовних передумов здійснення «історичного переходу від нижчої фази комунізму до його вищої фази» є питання виховання молодого покоління.

- Хоча сім'я і школа залишаються «найважливішими вогнищами соціалістичного виховання дітей», проте цим не можна обмежуватись. Адже в країні внаслідок війни багато вдів, котрі самотужки забезпечують сім'ю, а також чимало родин, в яких і батько, і мати працюють. Таким чином, значна частина дітей періодично залишається без догляду, «і це

нерідко веде до поганих наслідків».

- У царській Росії панівні класи, крім загальної школи, мали свою систему виховання. Так, держава створювала спеціальні закриті навчальні заклади (пажеські, кадетські корпуси, інститут шляхетних дівчиць тощо), де підрастаюче покоління відповідно до інтересів імущих класів проходило школу аристократичного виховання.

- Соціалістична країна повинна поставити справу виховання значно краще, оскільки формує «не кастовий шар аристократії, глибоко ворожий народові, а будівників нового суспільства, людей великої душі і високих ідеалів, самовідданого служіння своєму народові, який іде в авангарді всього прогресивного людства».

- У зв'язку з цим доцільно приступити до створення шкіл-інтернатів, розміщуючи їх у сприятливих для здоров'я лісових масивах. У таких школах мають бути «світлі простори класи, хороші спальні, упорядковані їдальні, дбайливо обладнані центри для всякого роду позакласних занять, які б створювали всі умови для всебічного фізичного і духовного розвитку молодого громадянина Радянської країни». Працювати у цих навчальних закладах повинні лише ті вихователі, котрі відповідають «високому покликанню бути інженерами душ підрастаючого покоління».

- Діти мають прийматися до шкіл-інтернатів виключно за бажанням батьків. Вихованці перебуватимуть у цих закладах постійно, а з батьками зустрінатимуться у позанавчальний час та в святкові і канікулярні дні.

- Принаймні на перших порах матеріальні умови прийому повинні бути диференційованими. Тих дітей, батьки яких мають невисоку заробітку або обтяжені великою сім'єю, слід брати на повне забезпечення держави, батьки, що мають більш високі заробітки, повинні частково оплачувати виховання дитини в інтернаті, частина батьків спроможна оплатити всі витрати повністю.

Підбиваючи підсумок під цією низкою думок, М. Хрущов зауважив, що величезне значення такої системи виховання важко переоцінити, а тому для її впровадження «не треба шкодувати коштів і зусиль, бо вони окупляться сторицею» [там само, с. 90–91].

Зауважимо, що ні бюджет країни, ні керівні органи народної освіти різного рівня, ні педагогічна наука були не готові до втілення у життя неочікуваної ініціативи партії (частково це питання ми висвітлюємо у статті «В. Сухомлинський у полеміці щодо створення шкіл-інтернатів» [1]). Академія педагогічних наук РРФСР терміново почала розробляти й у перші дні травня 1956 р. окремою брошурою видала проект «Временного положення о школе-интернате». У документі зазначалося, що важлива роль у створенні духовних передумов для переходу від нижчої фази комунізму до його вищої фази належить новій системі виховання підрастаючого покоління, у якій провідне місце посяде школа-інтернат. Відповідно до проекту, у структуру цього навчально-виховного закладу мали входити дитячі ясла для дітей до двох років (у разі необхідності до них приймалися немовлята від народження), дитячий садок для дітей від 2 до 7 років та середня (10-річна) загальноосвітня політехнічна школа-інтернат для дітей, підлітків та юнаків від 7 до 17-18 років. Як підкресливали автори документу, перебування вихованців у школі-

інтернаті від немовлячого до зрілого віку надасть можливість педагогічному колективу послідовно здійснювати систему виховання, необхідну для формування людини комуністичного суспільства [3].

Оскільки створення нового типу навчально-виховного закладу розглядалося як ініційована партією справа великої державної ваги, а розроблений Академією педагогічних наук РРФСР проект «Временного положення о школе-интернате» мав стати базовим для всієї країни, цей документ було винесено для обговорення на нараді в Центральному Комітеті КПРС, що відбулася у Москві 8–10 травня 1956 р. На нараду було запрошено міністрів освіти союзних республік, керівних працівників крайових та обласних органів народної освіти, відомих директорів шкіл та дитячих будинків, партійних працівників, представників наукових закладів. Був серед присутніх і директор Павлівської середньої школи Олександр Васильович Сухомлинський. Під час зібрання педагог вів записи, які зараз зберігаються у Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України.

Як свідчать нотатки Василя Олександровича, з основною доповіддю на нараді виступив президент Академії педагогічних наук РРФСР І. Каїров. Пояснюючи присутнім, чому виникла необхідність здійснити зміни в освітній галузі, він відзначив, що хоча існуюча радянська система виховання є найбільш досконалою, проте вона вже не відповідає новим завданням побудови комунізму. У країні ще відчуваються пережитки капіталізму, зокрема, далеко не всі батьки можуть успішно виховувати своїх дітей. Це зрештою призводить до зростання дитячої злочинності та збільшення кількості безпритульних дітей. Зупиняючись на перевагах нового, закритого, типу освітнього закладу («дети находятся здесь круглые сутки и в течение года. Родители могут видеться с детьми в каникулы и в праздничные дни» [15, арк. 5–6]), президент Академії педагогічних наук РРФСР стверджував, що з часом саме у школи-інтернати будуть трансформуватися і масова школа, і дитячі будинки, саме школам-інтернатам – заявив він, завершуючи свій виступ, – належить майбутнє освіти в СРСР.

Із записів В. Сухомлинського зрозуміло, що головними темами подальших виступів запрошених на нараду здебільшого стали два питання. Беззастережно підтримуючи саму ідею нововведення, виступаючі передусім говорили про фінанси. Про відсутність цільового (саме на школи-інтернати) централізованого асигнування від Міністерства фінансів СРСР, про неможливість вирішувати всі проблеми лише у межах місцевих резервів та централізованих асигнувань на будівництво масових шкіл, оскільки у такому разі створення гарних умов для відносно невеликої групи вихованців однієї майбутньої школи-інтернату відбуватиметься за рахунок ущемлення інтересів значно більшої кількості тих учнів уже діючих масових шкіл, котрі навчаються у дві-три зміни, причому часто у пристосованих приміщеннях. Другою думкою, яка неодноразово повторювалась під час виступів, був сумнів щодо доцільності включення у структуру шкіл-інтернатів закладів для дітей дошкільного віку (принаймні для малюків від народження до 2–3 років).

Проте, незважаючи на невирішеність цілого ряду принципів

питань, 7 липня 1956 р. на виконання відповідної постанови ЦК КП України та Ради Міністрів Української РСР вийшов наказ республіканського Міністерства освіти «Про організацію шкіл-інтернатів в Українській РСР». Він зобов'язував з 1 вересня того ж року відкрити в республіці 50 загальноосвітніх шкіл-інтернатів, причому в додатку до наказу визначалась їх конкретна кількість по кожній області (зокрема, у Харківській та Сталінській областях – по 6, у Ворошиловградській – 3, Дніпропетровській, Запорізькій, Львівській – по 2, Ровенській, Вінницькій, Житомирській – по 1 тощо). Таким чином, за неповні два місяці необхідно було знайти відповідні приміщення, здійснити в них потрібні пристосування та ремонт, забезпечити паливом, усе вмеблювати, обладнати навчальні кабінети, майстерні, спортивні зали, бібліотеки, їдальні, укомплектувати заклади досвідченими керівниками, передати їм шкільну документацію, провести семінари для вчителів та вихователів, набрати контингент дітей, завести для них одяг, взуття, підручники, письмове приладдя, узгодити всі фінансові питання та багато іншого. Школи-інтернати організовувалися в складі 1-7 класів, кожний клас комплектувався з 30 учнів. Підкреслюючи «велике політичне значення загальноосвітніх шкіл-інтернатів у справі комуністичного виховання дітей» [13, с. 16], Міністерство освіти УРСР поклало відповідальність за їх організацію і роботу персонально на завідуючих обласними, Київським і Севастопольським мськими відділами народної освіти і зобов'язувало цих посадовців забезпечити нові заклади освіти повсякденним контролем і допомогою.

Лише 18 серпня 1956 р. Міністерство освіти Української РСР затвердило республіканське Тимчасове положення про школи-інтернати, де формулювалися мета їх діяльності, завдання, навчальні принципи, визначалися структура закладу, порядок прийому до нього, службові особи, функції батьківського комітету тощо. Згідно з цим документом, школа-інтернат отримала статус державного загальноосвітнього навчально-виховного закладу, в якому діти (спільно хлопчики і дівчатка) виховуються з раннього дитячого до зрілого віку. Мета закладу визначалася як «виховання всебічно розвинених, освічених, активних будівників комуністичного суспільства» [16, с. 22], а у число завдань входило надання учням середньої загальної політехнічної освіти, забезпечення морального, фізичного й естетичного виховання та підготовка випускників як до безпосередньої практичної діяльності, так і до продовження освіти у середніх спеціальних та вищих навчальних закладах. Окремо підкреслювалося, що педагоги мають послідовно здійснювати систему виховання, яка забезпечить «вироблення у вихованців характеру й поведінки, необхідних людині комуністичного суспільства» [там само].

Відповідно до Тимчасового положення у структуру школи-інтернату входили:

а) *дитячі ясла для дітей до трьох років*. Завдання дитячих ясел формулювалося як правильний фізичний і психічний розвиток вихованців, що повинно було досягатися відповідною організацією режиму дня, раціональним харчуванням, системою гігієнічних заходів та виховної

роботи. В групі віком до 1 року передбачалося не більше 7 дітей, в групі віком до 2 років – не більше 10 дітей, у групі до 3 років – не більше 15 дітей;

б) *дитячий садок для дітей від 3 до 7 років*. Завдання цієї структурної частини закладу формулювалося як всебічний розвиток вихованців. Тут повинні були створюватися умови для фізичного розвитку дітей, забезпечуватися правильний режим, раціональне харчування, прищеплюватися навички особистої гігієни та культурної поведінки. Виховання мало здійснюватися шляхом розвитку у дітей товариських взаємовідносин, любові й поваги до батьків і старших, а також у процесі самообслуговування й доступної праці, в процесі навчання дітей співів, музики, малювання. Елементарні знання, що надавалися в дитячому садку, повинні були сприяти розвитку мислення, мови й розширенню кругозору дітей. У молодшій та середній групах кількість дітей передбачалася не більше 15 чоловік, а в старшій – 20 чоловік;

в) *середня загальноосвітня політехнічна школа для дітей, підлітків та юнаків від 7 до 17-18 років*. Навчання в школі повинно було проводитися за навчальними планами і програмами, затвердженими Міністерством освіти УРСР. Методи навчання в школі мали сприяти активному й міцному засвоєнню знань (в основному на уроках), виробленню в учнів навичок самостійної праці і застосуванню набутих знань на практиці. Загальна кількість учнів у школі передбачалася до 600 осіб, кожний клас комплектувався не більше як з 30 чоловік.

На першому етапі навчальний заклад дозволялося організовувати у складі дитячого садка і школи або лише як загальноосвітню школу-інтернат. Директор, його заступники, вчителі, вихователі мали призначатися з числа кращих педагогів, котрі здобули вищу (вчителі початкових класів – середню) педагогічну освіту та вже працювали не менше 3 (керівники – 5) років на відповідних посадах у масовій школі.

Заклад повинен був розташовуватися в сприятливій для здоров'я дітей місцевості та мати спеціальні житлові будинки для дітей ясельного, дошкільного і шкільного віку, навчальні корпуси, приміщення для виробничих майстерень, спортивний майданчик, навчально-дослідну ділянку й навчально-дослідне господарство. До числа навчальних приміщень школи-інтернату обов'язково входили класні кімнати, навчальні кабінети (фізики, хімії, біології, машинознавства, електротехніки), спеціальні класи (креслення, музики), кабінет домоводства (з кімнатою для рукоділля та швейною майстернею), навчально-виробничі майстерні, радіовузл, актовий та фізкультурний зали, бібліотека з читальним залом, педагогічний кабінет та рекреаційні приміщення.

Основним принципом навчальних занять визначалося поєднання навчання з продуктивною працею. Передбачалося, що учні школи-інтернату здобуватимуть трудову підготовку, потрібну для діяльності в промисловому виробництві, сільському господарстві або в галузі культури. Підготовка до майбутньої участі у суспільній праці повинна була здійснюватися з урахуванням віку вихованців під час навчання й різноманітної колективної трудової діяльності – починаючи від

елементарних видів самообслуговування і закінчуючи участю у виробничих процесах. Для проведення виробничої практики вихованців навчально-виховні заклади прикріплювалися до певних підприємств, радгоспів, машино-тракторних станцій та колгоспів.

У всіх школах-інтернатах повинні були функціонувати комсомольська та піонерська організації, широко застосовуватися форми і методи соціалістичного змагання, а також діяти Правила поведінки учнів та Правила внутрішнього розпорядку. Батьки мали можливість зустрічатися з дітьми в дні, встановлені директором навчально-виховного закладу, вони зобов'язувалися сприяти роботі педагогічного колективу та забезпечувати правильне виховання дітей в сім'ї під час відпусток і канікул.

Літній відпочинок дітей у поєднанні із суспільно корисною працею забезпечувався у самій школі, якщо вона розташовувалася за містом, або в спеціальних піонерських та комсомольсько-молодіжних таборах. У період літніх канікул вихованцям школи-інтернату за бажанням їхніх батьків надавалася відпустка додому (пізніше спеціальна директива Міністерства освіти УРСР уточнювала, що строк цієї відпустки визначають батьки, проте вона не могла бути довшою 4 тижнів [12]).

Як уже зазначалося, основою для Тимчасового положення про школи-інтернати Міністерства освіти УРСР слугував розроблений Академією педагогічних наук РРФСР проект «Временного положення о школе-интернате». Проте ці документи відрізняє один суттєвий нюанс, який виник під впливом життєвих реалій, у першу чергу фінансових. Так, у проекті «Временного положення о школе-интернате» підкреслювалося, що цей тип навчального закладу посяде провідне місце у новій системі виховання підростаючого покоління в СРСР, тому до нього приймаються всі діти, батьки котрих виявили відповідне бажання, а спеціальна комісія лише визначає розмір фінансової участі сім'ї у витратах на утримання кожної дитини. Натомість у республіканському варіанті цього документу, враховуючи фінансову неспроможність у найближчий час повністю втілити цю ідею у життя, вже було зафіксовано, що «перевагою при вступі до школи-інтернату користуються діти, для виховання яких відсутні необхідні умови в сім'ї (діти одиноких і багатодітних матерів, інвалідів війни та праці, діти-сироти та ін.)» [16, с. 23].

Той факт, що перехід до нової системи навчання і виховання дітей у школах-інтернатах потребує значного часу, протягом якого основну роль у здобутті середньої освіти продовжуватиме відігравати існуюча загальноосвітня школа, офіційно підтвердила постанова ЦК КПРС та Ради Міністрів СРСР від 15 вересня 1956 р. «Про організацію шкіл-інтернатів». Документ також на всесоюзному рівні узаконив пріоритет прийому в ці навчальні заклади дітей, котрі потрапили у складні матеріально-побутові умови. Разом із тим, у постанові зазначалося, що школи-інтернати покликані на більш високому рівні виконувати завдання підготовки всебічно розвинених будівників комунізму і таким чином сприяти докорінному поліпшенню виховання та освіти підростаючого покоління. Оскільки саме цей тип навчально-виховного закладу визнавався найбільш придатним для створення найкращих умов для загальної та політехнічної

освіти учнів, виховання у них високих моральних якостей, забезпечення доброго фізичного та естетичного розвитку школярів і підготовки їх до практичної діяльності в різних галузях народного господарства, відповідальність за створення його мережі в першу чергу покладалась на Центральні Комітети комуністичних партій та Ради Міністрів союзних республік. У результаті їх спільної діяльності з відповідними міністерствами та відомствами у 1960 р. в СРСР у школах-інтернатах, з точки зору керівників країни, мало навчалось не менше 1 мільйона вихованців [7, с. 290].

На виконання постанови Центрального Комітету КПРС та Ради Міністрів СРСР «Про організацію шкіл-інтернатів» Центральний Комітет КП України і Рада Міністрів Української РСР 20 жовтня 1956 р. прийняли свою постанову «Про заходи по дальшому розвитку мережі шкіл-інтернатів в Українській РСР». Згідно з нею, контингент вихованців у школах-інтернатах УРСР на 1960 р. встановлювався в кількості не менше 200 тис. чоловік. Причому у додатку до відповідного наказу Міністерств освіти УРСР знову вказувалася запланована кількість вихованців навчально-виховних закладів цього типу у кожній області республіки на кожний рік п'ятирічки. Наприклад, у 1960 р. повинні були навчатися в школах-інтернатах у Вінницькій, Житомирській та Одеській областях – по 9 тис., Кіровоградській – 6 тис., Кримській – 4,80 тис. чоловік. Що ж стосується Ровенської області, то тут було зафіксовано такі цифри: 1956 р. – 0,24 тис., 1957 р. – 0,81 тис., 1958 р. – 1,20 тис., 1959 р. – 2,00 тис., 1960 р. – 3,60 тис. вихованців [10, с. 7].

На початку літа 1957 р., підбиваючи підсумки перших десяти місяців існування загальноосвітніх шкіл-інтернатів, міністр освіти УРСР І. Білодід інформував освітянську громадськість, що, згідно з директивами XX з'їзду КПРС, в Україні з метою ліквідувати відрив навчання і виховання від життя та «створити єдину всеохоплюючу систему виховного впливу, яка забезпечувала б всебічний розвиток кожного учня, формувала б у нього цільний характер і виховувала б риси, що відповідають комуністичному ідеалу людини», було відкрито 5 шкіл-інтернатів у складі 1–5 класів, 41 – у складі 1–7 класів і 4 – у складі 1–8 класів. Усього новим типом школи було охоплено понад 10 тис. учнів [2, с. 3].

У ряді випадків значну роль у вирішенні такої першочергової проблеми, що виникала при створенні шкіл-інтернатів, як підготовка приміщень для проведення занять і проживання вихованців взяла на себе місцеві підприємства. Серед них – завод ім. Кірова в Макіївці, механічний завод ім. Баранова у Запоріжжі, шахта «Белореченка» тресту «Ленінвуголь» (Ворошиловградська область), які спеціально будували або віддавали новим навчальним закладам приміщення заводських піонерських таборів, дач, облаштовували слюсарні, механічні, столярні, швейні майстерні верстатами та машинами, передавали повні комплекти необхідних інструментів тощо.

Здебільшого саме завдяки допомозі шефів, а ще в результаті вдало підібраних педагогічних колективів від початку свого існування, незважаючи на труднощі організаційного періоду, на гарному рівні змогли налагодити навчально-виховний процес співробітники Єнакіївської,

Житомирської, Запорізької (№ 1), Київської (№ 1), Макіївської, Миколаївської (№ 1), Підгаєцької (Тернопільська область), Харківських (№ 1 та № 4), Чернівецької та деяких інших шкіл-інтернатів. Їх досвід розробки розпорядку життя закладу, трудової підготовки учнів, гурткової роботи, співпраці з батьками висвітлювався на сторінках педагогічної періодичної преси, а тому став орієнтиром для колег.

Хоча поставлене урядом завдання щодо функціонування в республіці у 1956/1957 навчальному році перших 50 загальноосвітніх шкіл-інтернатів було виконане, проте, як і вся країна, Українська РСР виявилася не готовою за кілька місяців вирішити всі проблеми, які виникли у зв'язку з їх створенням. На початку січня 1957 р. Міністерство освіти УРСР констатувало, що «окремі обласні відділи народної освіти та директори шкіл, незважаючи на велику кількість заяв трудящих про зарахування їх дітей до шкіл-інтернатів, не забезпечили своєчасного і повного укомплектування цих шкіл учнями» [11, с. 22] (як свідчив з цього приводу тогочасний міністр освіти УРСР І. Білодід, від батьків надійшло понад 30 тис. заяв, проте задовільнено було лише третину з них [2, с. 33]). Також далеко не всі школи-інтернати були укомплектовані кваліфікованими педагогічними кадрами, і це суттєво відобразалося на рівні успішності вихованців. У переважній більшості закладів навчально-матеріальна база (не було створено навчальні кабінети та майстерні, а в існуючих бракувало потрібного обладнання) через що мінімум практичних і лабораторних робіт, передбачених програмами, не виконувався. Крім того, республіканське Міністерство освіти фіксувало серйозні порушення норм харчування та у стягненні плати за утримання дітей, відсутність потрібної документації, актових, читальних і спортивних залів, навчально-дослідних ділянок, підсобних господарств, допоміжних приміщень, проблеми з інвентарем, не скрізь у спальних кімнатах площа на кожного учня та середньодобова температура відповідали санітарно-гігієнічним нормам тощо [11; 14, с. 3–5].

Школи-інтернати в Українській РСР працювали за навчальним планом і програмами масової середньої школи, проте серйозні складнощі у навчальному процесі виникали через неоднаковий рівень підготовки учнів, які приходили з різних шкіл. Це спонукало вчителів із перших днів занять, вивчаючи індивідуальні особливості дітей та підлітків, приділяти особливу увагу виявленню рівня їхніх знань. Суттєві прогалини у володінні навчальним матеріалом значної частини вихованців викликали навіть необхідність вносити корективи у навчальний план першого півріччя, зосереджуючи головну увагу на повторенні та систематизації програмного матеріалу за попередній клас. Досить часто молоді вчителі не справлялися із такою складною ситуацією, що ставало додатковою причиною плінності кадрів.

Істотні проблеми виникали і в процесі виховної роботи, адже навіть педагоги із вищою освітою та великим стажем у своїй більшості не були готові до специфіки роботи у школах-інтернатах. Ситуація ускладнювалася тим, що в ці навчальні заклади одночасно прийшла значна кількість педагогічно занедбаних дітей. Вони не звикли ні до дисципліни,

ні до навчальної праці, ні до дружніх стосунків з однолітками, водночас уже психологічно призвичаїлися до обговорень своєї негативної поведінки на різного рівня зібраннях у попередніх школах. Такі учні потребували значної індивідуальної роботи, оскільки в кожному окремому випадку необхідно було знайти те позитивне, зміцнення якого допомагало пробуджувати самосвідомість вихованця, його самоповагу та повагу до інших.

Хоча при Центральному інституті підвищення кваліфікації керівних працівників народної освіти було проведено короткотермінові семінари для всіх директорів, завучів і старших піонервожатих шкіл-інтернатів (у програмі яких у тому числі передбачалися практикуми в кращих дитячих будинках, суворівському училищі і школах-інтернатах Києва), а при обласних інститутах удосконалення вчителів організовувалися семінари для вихователів і вчителів, все ж для набуття власного досвіду педагогам потрібен був певний час. Крім того, як показувала практика, не кожний кваліфікований викладач може стати таким же хорошим вихователем в умовах школи-інтернату. Це спонукало Міністерство освіти УРСР почати з 1956/1957 навчального року спеціальну підготовку кадрів вихователів у Київському педагогічному інституті та в Харківському і Київському педагогічних інститутах іноземних мов.

Між іншим, республіканське Міністерство освіти було не задоволено співробітниками Науково-дослідних інститутів педагогіки та психології УРСР, вважаючи, що вони «дуже мало подають практичної допомоги школам-інтернатам в справі організації навчально-виховної роботи» [14, с. 4]. Згідно з наказом, який вийшов у травні 1957 р., директорам інститутів М. Грищенку та Г. Костюку з метою усунення недоліків і подальшого поліпшення роботи шкіл-інтернатів наказувалося терміново організувати наукову розробку відповідних проблем, серед них: а) навчання в умовах школи-інтернату (зокрема, виконання учнями домашніх завдань та розклад уроків); б) здійснення політехнічного навчання, праця учнів на навчально-дослідних ділянках та в навчальних майстернях, виробниче навчання, гурткова робота; в) моральне, естетичне і фізичне виховання, політико-виховна робота; г) організація дитячого колективу в умовах школи-інтернату (структура колективу, шляхи згуртування колективу, робота комсомольської та піонерської організації, органи дитячого самоврядування), застосування в школі-інтернаті системи виховної роботи А. Макаренка; д) режим дня школи-інтернату (його педагогічні і гігієнічні основи); е) вивчення учнів (план і методи вивчення, документація, щоденники вихователів та вчителів); є) вихователь та його робота (зміст роботи вихователя і вимоги до його підготовки, план роботи вихователя, вихователь і вчитель); ж) загальнопедагогічні проблеми: обладнання школи-інтернату; робота з батьками та ін. [там само, с. 4–5].

Цей (далеко не повний) перелік визнаних Міністерством освіти УРСР існуючих на той час проблемних питань зайвий раз красномовно свідчить, з якою кількістю труднощів зіткнулися педагоги новостворених шкіл-інтернатів.

Безумовно, поява в системі радянської освіти нового типу навчально-виховного закладу знайшла своє відображення у педагогічній

періодіці. Починаючи з другої половини 1956 р. провідний український педагогічний журнал того часу «Радянська школа» регулярно вміщує публікації, у яких аргументується необхідність змін у діючій шкільній системі, формулюються нові наукові завдання, розглядається перший практичний досвід, висвітлюються питання організації системи методичної допомоги, управління та інші проблеми, що виникли у зв'язку зі створенням шкіл-інтернатів. Так, автори статті «Невідкладні завдання педагогічної науки» С. Чавдаров та М. Грищенко зазначали, що «поступовий перехід від соціалізму до комунізму» ставить нові вимоги у галузі освіти. У зв'язку з цим «соціалістично-виховна роль школи» різко зростає, і саме школи-інтернати, де навчання, організація самостійної праці учнів, їхнє дозвілля, трудове виховання тощо будуть знаходитися повністю під керівництвом педагогів, зможуть забезпечити потрібний результат. Адже «школа-інтернат є не просто школа, до якої додано ще й гуртожиток для учнів, – зазначали автори статті. – Гуртожитки є у нас при сотнях шкіл. Головне у тому, що процес виховання дітей у школі-інтернаті буде відзначатися своїми особливими рисами. По-новому треба будувати організацію всього процесу керівництва вихованням дітей, ставити планування заходів навчально-виховної роботи, по-новому організувати роботу класних керівників, учнівських гуртків, позакласне читання, відпочинку, спортивну роботу, зовсім по-новому підходити до багатьох інших питань. По-новому доведеться розв'язувати шляхи, форми й методи вивчення особистості дитини і виховання її в колективі» [18, с. 15].

Взагалі в багатьох публікаціях того часу підкреслювалося, що в роботі шкіл-інтернатів не повинно бути казенщини, формалізму, що їх вихованці мають почувати себе як у рідній сім'ї, що саме цей тип навчально-виховного закладу створює найсприятливіші умови для глибокого вивчення дитини, врахування її інтересів, зумовлених статтю та нахилами, для розвитку творчих здібностей учня. Наприклад, автор статті «В школі-інтернаті м. Макіївки», згадуючи вислів К. Ушинського про те, що виховувати дитину в усіх відношеннях можна, лише знаючи її в усіх відношеннях, розповідав про спілкування ще до початку навчального року вихователів цього закладу з батьками чи опікунами дітей із метою виявлення особливостей кожного з майбутніх учнів, про ведення спеціальних щоденників, де фіксуються спостереження за вихованцями, про педагогічні обговорення індивідуальних рис школярів тощо [8].

Проте водночас у радянській педагогічній пресі постійним рефреном повторювалася вкрай заідеологізована мета такого індивідуального підходу до учнів. Адже довготривалий, постійний, грамотний педагогічний вплив на розвиток вихованця, в першу чергу, повинен був забезпечити успішне формування у нього «комуністичної свідомості», «рис комуністичної моралі», «прагнення особисто якнайскоріше включитися в трудову діяльність на благо соціалістичної Вітчизни», сприяти вихованню «гідних радянських патріотів, будівників нового суспільства, безмежно відданих своєму народові» [19].

Зауважимо, що керівники Комуністичної партії СРСР досить прискіпливо стежили за процесом втілення у життя ідеї поширення шкіл-інтернатів. Зокрема, у квітні 1957 р. у Москві знову відбулася сликана ЦК

КПРС Всесоюзна нарада з питань роботи цих навчальних закладів, участь у якій взяли не лише міністри освіти союзних і автономних республік, завідувачі обласними відділами народної освіти, наукові працівники, директори, викладачі і вихователі шкіл-інтернатів, а й завідувачі відділами науки і шкіл обласних та Центральних комітетів комуністичних партій союзних республік. На нараді з доповіддю про досвід роботи шкіл-інтернатів Української РСР і про ті заходи, які вживає республіканське Міністерство щодо поліпшення їх функціонування, виступив міністр освіти УРСР І. Білодід [6].

У червні 1957 р. Міністерство освіти УРСР затвердило Положення про школи-інтернати, яке мало концептуальну відмінність від відповідного Тимчасового положення 1956 р. Із прийняттям нового нормативного документу в Україні розпочався другий етап періоду становлення загальноосвітньої школи-інтернату як складової системи народної освіти.

Таким чином, можна зробити висновок, що у системі народної освіти України загальноосвітні школи-інтернати з'явилися у 1956 р. як наслідок рішення лідерів Комуністичної партії Радянського Союзу створити нову систему народної освіти, яка на більш високому рівні повинна була вирішувати завдання підготовки всебічно розвинених будівників комуністичного суспільства. Саме цей тип закритого навчально-виховного закладу, де діти могли перебувати від народження до 17-18-річного віку, визнавався найбільш придатним для створення найкращих умов для загальної та політехнічної освіти учнів, виховання у них високих моральних якостей, забезпечення доброго фізичного та естетичного розвитку, підготовки до практичної діяльності в різних галузях народного господарства, а також для послідовної реалізації системи виховання, необхідної для формування людини комуністичного суспільства.

Хоча поставлене у липні 1956 р. перед Українською РСР завдання протягом неповних двох місяців створити 50 перших шкіл-інтернатів було виконане, проте, як і вся країна, республіка виявилася не готовою за короткий строк вирішити всі проблеми, які виникли у зв'язку з цією ініціативою партії. Оскільки задум керівників СРСР переважно більшість дітей навчати і виховувати у школах-інтернатах було неможливо реалізувати, в першу чергу, через відсутність відповідних коштів, згідно з республіканським Тимчасовим положенням про школи-інтернати (1956), пріоритет під час набору вихованців до новостворених навчально-виховних закладів було віддано дітям, котрі з різних причин опинилися у складних матеріально-побутових умовах.

Список використаних джерел:

1. Антоненко Н. Б. В. Сухомлинський у полеміці щодо створення шкіл-інтернатів / Н. Б. Антоненко // Педагогічний альманах : зб. наук. праць. – Херсон : КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2015. – Вип. 26. – С. 258–265.
2. Білодід І. К. За дальше піднесення роботи шкіл-інтернатів / І. К. Білодід // Рад. школа. – 1957. – № 6. – С. 3–11.
3. Временное положение о школе-интернате (проект). – М. : Изд-во Академии педагогических наук РСФСР, 1956. – 13 с.

4. Гриценко М. С. Нариси з історії школи в Українській РСР (1917–1965) / М. С. Гриценко ; за ред. С. А. Литвинова. – К. : Рад. школа, 1966. – 260 с.
5. Гриценко М. М. Сорок років розвитку радянської школи в Українській РСР / М. М. Гриценко // Розвиток народної освіти і педагогічної науки в Українській РСР. 1917–1957 : наук. записки Наук.-дослідного ін-ту педагогіки Української РСР. Т. VI. Серія педагогічна. – К. : Рад. школа, 1957. – С. 5–134.
6. Народа з питань роботи шкіл-інтернатів // Рад. школа. – 1957. – № 7. – С. 91–92.
7. Об организации школ-интернатов: постановление ЦК КПСС и Совета Министров СССР от 15 сентября 1956 г. // Справочник партийного работника. – М. : Гос. изд-во политической л-ры, 1957. – С. 289–292.
8. Паліївць І. Л. В школі-інтернаті м. Макіївки / І. Л. Паліївць // Рад. школа. – 1956. – № 11. – С. 43–47.
9. Покась В. П. Соціально-педагогічні основи становлення та розвитку загальноосвітніх шкіл-інтернатів в Україні (1956–1966 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Теорія та історія педагогіки» / В. П. Покась. – К., 1999. – 19 с.
10. Про виконання постанови ЦК КП України і Ради Міністрів Української РСР від 20 жовтня 1956 року «Про заходи по дальшому розвитку мережі шкіл-інтернатів в Українській РСР» : наказ Міністерства освіти УРСР від 13 листопада 1956 р. // 36. наказів та розпоряджень Міністерства освіти УРСР. – 1956. – № 24. – С. 2–14.
11. Про недоліки в організаційно-господарській діяльності шкіл-інтернатів: наказ Міністерства освіти від 5 січня 1957 р. // 36. наказів та розпоряджень М-ва освіти УРСР. – 1957. – № 3. – С. 22–23.
12. Про оздоровчі заходи в школах-інтернатах : завідуючим обласними відділами народної освіти, директорам шкіл-інтернатів (24 травня 1957 р.) // 36. наказів та розпоряджень Міністерства освіти УРСР. – 1957. – № 10. – С. 9.
13. Про організацію шкіл-інтернатів в Українській РСР : наказ Міністерства освіти УРСР від 7 липня 1956 р. // 36. наказів та розпоряджень Міністерства освіти УРСР. – 1956. – № 15. – С. 15–16.
14. Про роботу шкіл-інтернатів: наказ Міністерства освіти УРСР від 29 травня 1957 р. // 36. наказів та розпоряджень Міністерства освіти УРСР. – 1957. – № 11. – С. 3–10.
15. Сухомлинский В. А. Об организации школ-интернатов : статья и черновые заметки к ней. Автограф, 1956 г. – Центральный державный архив вищих органов власти та управління України, ф. 5097, оп. 1, спр. 417, 70 арк.
16. Тимчасове положення про школи-інтернати Міністерства освіти УРСР (затверджено 18 серпня 1956 р.) // 36. наказів та розпоряджень Міністерства освіти УРСР. – 1956. – № 17. – С. 22–26.
17. Хрущов М. С. Звітна доповідь Центрального Комітету Комуністичної партії Радянського Союзу XX з'їздові партії (14 лютого 1956 р.) / М. С. Хрущов. – К. : Держполітвидав УРСР, 1956. – 136 с.

18. Чавдаров С. Х. Невідкладні завдання педагогічної науки / С. Х. Чавдаров, М. М. Грищенко // Рад. школа. – 1956. – № 9. – С. 11–21.
19. Школи-інтернати – важливий етап у розвитку народної освіти : [передова] // Рад. школа. – 1956. – № 10. – С. 4–7.

REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED

1. Antonets N. B. V. Sukhomlynsky u polemetsi shhodo stvorenniya shkil-internativ [V. Sukhomlyns'ky in polemics in functioning boarding school] / N. B. Antonets // Pedahohochnyi al'manakh : zb. nauk. prats'. – Kherson : KBNZ "Kherson's'ka akademiya neperervnoyi osvity", 2015. – Vyp. 26. – S. 258–265. (in Ukrainian)
2. Bilodid I. K. Za dal'she pidnesennya roboty shkil-internativ [For the further development of boarding school] / I.K.Bilodid // Rad. shkola. – 1957. – № 6. – S. 3–11. (in Ukrainian)
3. Vremennoe polozhenie o shkole-internate [Temporary status about boarding schools (project) (proekt)]. – M. : Izd-vo Akademii pedagogicheskikh nauk RSFSR, 1956. – 13 s. (in Russian)
4. Hrytsenko M.S. Narysy z istorii shkoly v Ukrain's'kii RSR (1917-1965) [Essays from the history of Ukrainian SSR (1917 – 1965)] / M. S. Hrytsenko ; za red. S. A. Lytvynova. – K. : Rad. shkola, 1966. – 260 s. (in Ukrainian)
5. Hryshchenko M. M. Sorok rokiv rozvyvnyky radyans'koyi shkoly v Ukrain's'kii RSR [Fourty years of the development of soviet school in Ukrainian SSR] / M. M. Hryshchenko // Rozvytok narodnoyi osvity ipedahohichnoyi nauky v Ukrain's'kii RSR. 1917 – 1957 : nauk. Zapysky Nauk.-doslidnoho in-tu pedahohiky Ukrain's'koyi RSR. T. VI. Seriya pedahohichna. – K. : Rad.shkola, 1957. – S. 5–134. (in Ukrainian)
6. Narada z pytan' roboty shkil-internativ [Council about functioning of boarding schools] // Rad.shkola. – 1957. – № 7. – S. 91–92. (in Ukrainian)
7. Ob organizatsyi shkol-internatov [About organization of boarding-schools] : postanovlenie TSK KPSS I Soveta Ministrov SSSP ot 15 sentiabria 1956 g. // Spravochnik partiynoho rabotnika. – M.: Gos. izd-vo politicheskoy l-ry, 1957. – S. 289–292. (in Russian)
8. Paliivets I. L. V shkoli-internati m. Nakiivky [In boarding-school of the town of Makiivka] / I. L. Paliivets // Rad. shkola. – 1956. – № 11. – S. 43–47. (in Ukrainian)
9. Pokac' V/ P. Sotsial'no-pedahohichni osnovy stsnovlennya ta rozvytky zahal'noosvitnikh shkil-internativ (1956 – 1966 pp.) [Social-pedagogical basis of foundation and development of secondary schools in Ukraine] (1956 – 1966 pp.): avtoref. dys. Na zdobuttya nauk. Stupennya kand.ped.nauk : spets. 13.00.01 "Teoriya ta istoriya pedahohiky" / V. P. Pokas' – K., 1999. – 19 s. (in Ukrainian)
10. Pro vykonannya postanovy TSK KP Ukrainy I Rady Ministriv Ukrainy's'koyi RSR vid 20 zhovtnya 1956 roku 1956 "Pro zakhody po dal'shomu rozvytku merezhi shkil-internativ v Ukrain's'kii RSR" [About Realization the Resolution TSK CP and Council of Ministers of Ukrainian SSR from 20 October 1956 "About measures to further development of the

- set of boarding-schools in Ukrainian SSSR”]: the order of the Ministry of Education USSR from 13 November 1956 // Zb. Nakaziv ta rozporiadzhen' the Ministry of Education UkrSSR. – 1956. – № 24. – S. 2–14. (in Ukrainian)
11. Pro nedoliky v orhanizatsiyno-hospodarskiy diyal'nosti shkil-internativ: [About short-comings in economic organization of boarding-schools]: the Order of the Ministry of Education from 5 January 1957 p. // Zb. Nakaziv ta rozporiadzhen' M-va osvity URSR. – 1957. – № 3. – S. 22–23. (in Ukrainian)
 12. Pro ozdorovchi zakhody v shkolakh-internatakh: zaviduvacham oblasnymy viddilamy narodnoyi osvity, dyrektoram shkil-internativ (24 travnya 1957 r.) [About healthy measures in boarding-schools : to chiefs of regional departments of people's education, to headmasters' of boarding-schools (24 may 1957)] // Zb. Nakaziv ta rozporiadzhen' the Ministry of Education URSR. – 1957. – № 10. – S. 9. (in Ukrainian)
 13. Pro organizatsiyu shkil-internativ v Ukraini'kiy RSR [About organization of boarding-schools in Ukrainian SSSR]: the order of the Ministry of Education URSR from 7 lypnya 1956 r. // Zb. nakaziv ta rozporiadzhen' Ministerstva osvity URSR. – 1956. – № 15. – S. 15–16. (in Ukrainian)
 14. Pro roboty shkil-internativ [About the work of boarding-schools] : the order of the Ministry of Education URSR from the 29th of May 1957 // Zb. nakaziv ta rozporiadzhen' Ministerstva osvity URSR – 1957. – № 11. – С. 3–10. (in Ukrainian)
 15. Sukhomlynsky V. A. Ob organizatsiyi shkol-internatov : statt'ya i chernovye zapiski k ney [About organization and boarding-schools] : article and rough notes to it: Avtograf, 1956 r. – Tsentral'ny derzhavny arkhiv vyshchykh orhoniv vldy ta upravlinnya Ukrainy, f. 5097, op. 1, spr. 417, 70 s. (in Ukrainian)
 16. Tymchasove polozhennya pro shkoly-internaty Ministerstva osvity URSR [The Provisional Status about boarding-schools of the Ministry of Education UkSSR] (zatverdzheno 18 serpnia 1956 .) // Zb. nakaziv ta rozporiadzhen' Ministerstva osvity URSR. – 1956. – № 17. – S. 22–26.
 17. Khrushcov M. S. Zvityna dopovid' Tsentral'noho komitety Komunistychnoyi partii Radyans'koho Soyuzu XX zyzdovi partii [The Summary Report of the Central Committee of the Communist Party of the Soviet Union to the XXth congress of the party (14th February 1956)] / M. S. Khrushchev. – K. : Derzhpolityvdav URSR, 1956. – 136 s. (in Ukrainian)
 18. Chavdarov S, Kh. Nevidkladni zavdannya pedahohochnoyi nauky [Urgent tasks of the pedagogical science] / S. Kh. Chavdarov, M. M. Hryshenko // Rad. shkola. – 1956. – № 9. – S. 11–21. (in Ukrainian)
 19. Shkoly-internaty – vazhlyvyi etap u rozvytku narodnoyi osvity [Boarding-schools – important stage in the development of peoples' education] : [article] // Rad. shkola. – 1956. – № 10. – S. 4–7. (in Ukrainian)

Аннотация. В статье освещены обстоятельства возникновения в системе народного образования Украины второй половины 1950-х гг.

общеобразовательных школ-интернатов. На основе анализа законодательно-нормативных документов рассмотрены намерения лидеров КПСС создать новую систему народного образования, в которой ведущая роль отводилась школам-интернатам – новому типу закрытого учебно-воспитательного заведения, где дети от рождения до 17-18-летнего возраста должны были целенаправленно воспитываться как активные строители коммунистического общества. Выяснено, что поставленная в июле 1956 г. перед Украинской ССР задача на протяжении неполных двух месяцев создать 50 первых школ-интернатов была выполнена, однако, как и вся страна, республика оказалась не готовой за короткий срок решить все проблемы, какие возникли в связи с этой инициативой партии в области образования.

Ключевые слова: история развития системы народного образования в Украине, общеобразовательная школа-интернат, законодательно-нормативная база функционирования школы-интерната, учебно-воспитательный процесс в школе-интернате.

Summary. In 1956 the leaders of the Communist Party of the Soviet Union took a decision about the necessity of organization a new system of education, which on the higher level has to decide the tasks of training all-rounded builders of the communist society. The leading role in this system was given to boarding-schools – a new type of closed educational establishment where schoolchildren could be brought-up since their birth till the age of 17-18. Exactly this type of educational establishment became the most available for creation the best conditions for receiving general and polytechnic education of pupils, forming in them the best moral qualities, ensuring good physical and aesthetic development, training to practical activity in different spheres of national economy, and with the aim of realization step-to-step realization the system of education, which were necessary for forming a citizen of communist society. In well-equipped boarding-schools, which were located in favorable for schoolchildren's health wood territories the best pedagogues has to work. Soon this type of educational establishments had to be the main in the system of education of the country.

Although the task to organize 50 boarding-schools for a short 2-months period, been put in July 1956 before the Ukrainian RSR, was fulfilled, Ukraine like all the country was not ready for such short period to solve all the problems (scientific and methodical, staff, the material and technical, organizing), which appeared. This idea of the leaders of the Communist Party to educate the most part of children in boarding schools could not be realized because of lack of money. That's why according to the Republic's Provisional resolution about boarding-schools (1956) the priority in enrolling to new type of educational establishments was given those kind of children who were in a difficult situation.

Key words: the history of the development of the system of national economics in Ukraine, general boarding-school, legislative base of functioning boarding-school, educational process in a boarding-school.